

kötetében a hazai névtudomány jeles képviselője maradandó emléket állít a száz évvel ezelőtt életre keltett Országos Községi Törzskönyvbizottság működésének. Műve emellett a magyar polgárosodás egyik jelentős tényezőjének (állomásának), a településnevek hivatalos rendezésének is páratlan értékű dokumentuma.

KÁLNÁSI ÁRPÁD

Mikor keletkezett a Hársfalva név? Sztipszky Hiador levele Hodinka Antalhoz *

Sztipszky Hiadort (1875–1946) magyar és ruszin néprajzoscént¹, bibliográfuscént² és irodalomtörténészként³ tartja számon a tudományos közvélemény, nyelvészeti tevékenysége kevésbé ismert⁴. Életének kolozsvári korszakában – (1897–1908 között) a kitűnő képzést nyújtó Ferenc József Tudományegyetem, majd a kolozsvári múzeumok falai között formálódtak ki tudományos érdeklődésének legfontosabb területei. Már korábban felfigyeltünk arra, hogy a Kolozsváron tanultakat közvetlenül hasznosította, adaptálta a kárpátaljai ruszinokra vonatkozó néprajzi és nyelvészeti témájú műveiben. Meggyőződésem szerint a kolozsvári tanulmányok, a kolozsvári tudományos iskola szemlélete egy életre szólóan meghatározta Sztipszky nyelvészeti munkásságát is.

A korabeli kolozsvári filológus körök szerint „a nyelvész tanulmányának legfontosabb tárgya a népnyelv”. A népélet és népnyelv együttes tanulmányozása Erdély székvárosában ivódott Sztipszkybe, akit élete végéig foglalkoztattak nyelvészeti kérdések. A ruszin határ- és helynevek gyűjtésének programja is Kolozsvárott fogalmazódott meg Sztipszkyben⁵, aki a korabeli magyar nyelvészeti irodalomban honos *határnév* műszót a korabeli ruszin és részben az orosz nyelvben is elterjesztette⁶.

* A postai levelező lapra írott levél lelőhelye. MTA Könyvtára Kézirattár. MS 6262/29. Vö. Függelék.

¹ Vö. Magyar Néprajzi Lexikon. V. Bp. 1982. 118.; UDVARI ISTVÁN – VIGA GYULA: Sztipszky Hiador és négy levele Herman Ottóhoz. Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII–XXXVIII. Miskolc, 1999; UDVARI ISTVÁN: Sztipszky Hiador a budapesti Néprajzi Múzeumban. Kárpátaljai Szemle. VI. évf. 1998. 3. sz. 22–23.

² Vö. BORSA GEDEON: Sztipszky Hiador. A Könyvtáros. IX. 1959. 4. sz. 263–266; UDVARI ISTVÁN: Adatok Sztipszky Hiador munkásságáról. Könyv és Könyvtár XX. Debrecen, 1998.

³ Vö. Magyar Irodalmi Lexikon. III. k. Bp. 1965. 284.; Új Magyar Irodalmi Lexikon. III. k. Bp. 1994. 2023.

⁴ Elhalálózásáról a hazai tudományos folyóiratok közül csak a Magyar Nyelv emlékezett meg: „Alapító tagjaink közül elhunytak... Sztipszky Hiador ny. miniszteri tanácsos, folyóiratunk érdemes munkatársa.” MNy. 42: 88.

⁵ Az Erdélyi Múzeum, az Erdély és Erdély Népei című periodikák rendszeresen közöltek földrajzi neveket. Vö. pl. KELEMEN LAJOS: Erdélyi határ- és helynevek. Erdély Népei. IV. évf. 1901. 2. sz. 26–31.

⁶ SZTRIPSKY HIADOR: Hdi dokumenti sztarsej isztoriji Podkarpatszkej Ruszi? O mezsevih nazvanyijach. [Hol találhatók a Kárpátaljai Ruszinföld legrégibb történetének forrásai. A határnevekről]. Uzshorod, 1924. Sztipszkyknél a mezsevice nazvanyija (= határnevek, helynevek) a ruszin

Sztripszky nyelvészeti munkássága a következő területekhez kapcsolódik: névtan; a ruszin írásbeliség és emlékei; alkalmazott nyelvészet.

Sztripszky Hiador egyik késői munkájában helynévgyűjtő tevékenységét a következőképpen értékelte: „Mint egykor Cato Carthagoról, én is ismételten hajtogatom: állapítsuk meg a helységnevek pontos alakját és gyűjtsük össze a faluk határában lévő dülőneveket. Ezekből Magyarország egy darab földjének történetét fogjuk megismerni.”⁷

Sztripszky Hiador a munkács-egyházmegyei schematizmusokról és a ruszin helységnevekről írott dolgozatában fejtette meg a Nelipina falunév eredetét, megállapítva, hogy az nem függ össze a lipa = tölgy szóval, hanem egy Nelipa = csúnya, nem szép személynévvel. Így fogalmaz: „Tehát, ahogy a Buštino falu ruszin neve Bustya nevű ember emlékét őrzi, ugyanígy a Nelipino névben is egykori Nelipa nevű személy nevét kell látnunk.”

Figyelt arra is, hogy a magyar Hársfalva névalak tudatos magyarítás eredményeként keletkezett, melynek során a ruszin Nelipino tövét tévesen összefüggésbe hozták a ruszin lipa – hársfa szóval. Sztripszky szerint a schematizmus szerkesztője ... „kiragadta tehát a név közepét, a lipi szótagokat, ebben valahogy a hársfa ruszin nevét sejdítette (lipa) és mindjárt kész volt a jelentés megállapításával. Hát ez tisztára filológiai hamisítás.”⁸ A Hodinka Antalhoz 1942 őszén írott levélből látjuk, munkács-egyházmegyei schematizmusok adatai alapján kísérletet tett a Hársfalva név keletkezési idejének megállapítására is. A hiányosan rendelkezésre álló schematizmusok alapján arra a következtetésre jut, hogy a Hársfalva név 1848–1858 között keletkezett. A munkács-egyházmegyei schematizmusokat átnézve⁹, megállapítható, a Hársfalva név schematizmusban 1845-ben jelenik meg először. Az adatot Legeza Atanáz parókus szolgáltatta. Legeza Atanáz görög katolikus papcsalád sarja a Zemplén vármegyei Kolonica községből 1844-ben került a beregi főesperesség szolvyai alesperesi kerületében fekvő Nelipina parókiájára.

Az 1847-es schematizmus ismét csak Nelipinát ír. A következő, 1856-os schematizmusban újra megjelenik a Hársfalva névalak. Ekkor Legeza Atanáz már egyházkerületi jegyző, 1859-től haláláig pedig kerületi alesperes és tanfelügyelő¹⁰. Legeza Atanázról tekinthetjük talán a Hársfalva falu-névadójának, de teljes joggal egyik, meghonosítójának és elterjesztőjének. A Hársfalva falunév keletkezhetett a

chotarnije nazviszka (= határnevek, helynevek) kifejezés orosz megfelelője, mely alatt makro- és mikrotoponimiai anyag értendő. Ld. az e művében többször szereplő szinonimikus kifejezést: chotarnija ili mezsevia nazviszka. A mezsevia nazvanyija szakszót helynév jelentésben Sztripszkytól átvette a kárpátaljai ruszinok orosz származású kutatója, ALEKSZEJ PETROV is. Vö. Karpatoruské pomistni názvy. Karpatorusszkija mezsevia nazvanyija. [Kárpátorosz helynevek] Praha, 1929.; Vö. MNy. 39: 386.

⁷ Vö. Egyházi schematizmusaink és a helységnevek. Zorja-Hajnal. III. Ungvár, 1943. 225. Sztripszky e dolgozata a Hodinkához írott, alább közzétett levele után készült.

⁸ Uott. 215–216.

⁹ Ezek teljes bibliográfiáját ld. uott. 210–214.

¹⁰ Legeza Atanáz (1811–1866) lengyelországi eredetű papcsalád sarja, Turjavágáson született, ungvári gimnáziumi tanulmányokat követően Nagyszombatban végezte a teológiát. 1836-ban szentelték pappá. Hársfálvára kerüléséig (1844) Kiskolon (Kolonica) parókusa volt. Vö. LEGEZA LÁSZLÓ – LEGEZA TIBOR: A Ligeza – Legeza család története. Bp. 1997. 84–85.

Schönborn uradalom¹¹ tisztviselőinek körében is. Ezért a pontosabb kronológia érdekében hasznos lenne az uradalom levéltári anyagát is vallatóra fogni.

FÜGGELÉK

Méltóságos Dr. Hodinka Antal¹²
egyetemi tanár urnak
Budapest VI.
Bencúr utca 5. I.

B(uda)pest, 1942. okt. 14.

Dorohij d'ad'ku Toni¹³!

Nazva sela Nel'ipino címen¹⁴ kész a dolgozatom. Rájöttem, munka közben, hogy a Hársfalva név félreértésen alapuló fordítás és pedig népetymologiai alapon a lipa¹⁵ elmagyarázásával; ráadásul pedig egészen fiatal ujkori ez a magyar név. Az 1773. évi Lexicon locorum¹⁶ Hársfalvát még nem ismeri, 1808-ban Lipszky¹⁷ is, 1840-

¹¹ A Schönborn uradalomról ld. SAS ANDOR: Egy kárpáti latifundium a hűbéri világ alkonyán. A munkácsi Schönborn-uradalom-uradalom társadalmi és gazdasági viszonyai a XIX. század első felében. Pozsony, 1955.

¹² Hodinka Antal (1864–1946) akadémikus, a hazai szlavisztika uttörője, a Kárpátaljai Tudományos Társaság első elnöke. Ld. róla. Hodinka Antal – a ruszin történelem kutatója. In: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetek 9. Nyíregyháza, 1992. 37–48; Hodinka Antal emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Nyíregyháza, 1993; CSATÁRY GYÖRGY: Zorja – Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Beregszász – Budapest, 1995.

¹³ A ruszin nyelvű megszólítás jelentése: Kedves Tóni Bátyám!

¹⁴ A ruszin nyelvű dolgozat címe: Nelipina falu neve. Nem találom nyomát, hogy megjelent volna.

¹⁵ lipa = hársfa

¹⁶ Magyarország helységneveinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Kiadja a Magyar Békeküldöttség. Bp. 1920. A vármegyei adatszolgáltatáson alapuló helységnévtár. Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratok változatát 1891-től rendszeresen használta Petrov Alekszej pétervári orosz kutató, aki a Lexicon alapján 1911-ben a „magyarorosz” – ruszin nyelvhatárról egy tekintélyes kötetet jelentetett meg. Vö. PETROV A.: Pregyeli ugororuszkoj recsi v 1773 g. po officialnim dannim. Materijali dlja isztoriji Ugorszkoi Ruszi. VI. k. Sz. Peterburg, 1911. A magyar békeküldöttség által, a Magyar Országos levéltárban őrzött eredeti példány alapján, kiadott Lexicon bevezetőjében Petrov említett művére több utalás is történik. A történeti Magyarország néprajzi térképéről és Szlovákia történeti demográfijáról írott munkájában Petrov már a nyomtatott Lexicon-t használta, melyet korrekt, pontos, hiteles forráskiadásnak tartott. Vö. PETROV A.: Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z r. 1773. Praha, 1924; PETROV A.: Prispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII–XIX. století. Praha, 1928.; Vö. még, HAJDÚ MIHÁLY: Az 1773. évi helységnévtár név-végmutató szótára. Bp. 1987.

¹⁷ Lipszky térképeiről ld. PAPP-VÁRY ÁRPÁD: Mit adott a magyar térképészet hazánknak és a világnak? Frisnyák Sándor (szerk.): A Kárpát-medence történeti földrajza. Nyíregyháza, 1996. 239–248; Uő.: Lipszky János élete és életműve. Frisnyák Sándor (szerk.): A Felvidék történeti földrajza. Nyíregyháza, 1998. 235–241.

ben Fényes Elek¹⁸ is csak Nelipináról tud. A Nemzeti Múzeumbeli 1814.évi munkácsi schematismus¹⁹ (Catalogus!) Nelyipina alakban ismeri, helyesen, lágy lyhanggal, ami mutatja, hogy a rutén név nem függ össze a lipa – hársfa szóval, hanem a Nelyipa személynévvel²⁰: ahogy babino pole, úgy lett Nelyipából Nelyipino szelo²¹. Az 1847. évi munkácsi schemat(ismus) is Nelipinát ír, Hársfalva nélkül még, de már az 1859. éviben előjön a Hársfalva név is. Tehát 1848–1858 között keletkezett a magyar név !! A N(emzeti) Múz(eum)ban csak az 1814. és 1859. évi schem(atizmus) van, e két év közti időből semmi sincs, pedig pontosan szeretném tudni: melyik évi schematizmusban szerepel legelőször a Hársfalva név²². Ezért írtam a püspöki titkárnak, de a huncut nem válaszol. Most tehát arra gondolok, jó volna, ha Te írnál a püspöknek: szorítsa rá Murányi titkár²³ vagy akárki mást a schematismusok átnézésére. Ha ezek együtt vannak a püspöki könyvtárban, akkor az egész 1/4 órai munkát jelent az illetőnek. Ird meg Sztojkanak²⁴, hogy a N(emzeti) Múzeumban nincs mód a dolog megállapítása, ezért hát csak a püspök intervenciója segíthet. Daj Ti Bozse zdorovlya i jomu! Tvuj Jador²⁵.

(PS.) A N(emzeti) Múzeumban nincs, de nekem meg van az 1847. évi schematizmus. Eszerint a Te nagyapád Michaël Hodinka parochus volt NAZ – HOLYATIN (MAJDAN) nevű községben, matricula ducitur ab 1804, schola nulla N(ume)rus animarum in matre 568, in Bisztra 342 cum eccles(ia) lignea anno 1813 aedificata; in Rudavetz 214, in Kusbey 123²⁶. Ugyanakkor az én nagyapám Michaël Sztripszky parochus in Köblér (Kibraly), cantor una docens Michaël Szembery, proles scholares 12, a gajdosi filiában docens Michaël Derevjánka proles schol(ares) 5²⁷. Kultúra!

UDVARI ISTVÁN

¹⁸ SZTRIPSZKY FÉNYES ELEK: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836–1840. c. művére gondolhatott. FÉNYES Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. c. műve sem ismeri a Hársfalva nevet (A szótár, nyilván elírás eredményeket Abaújba helyezi Nelipinát).

¹⁹ Vö. Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Munkatsinensis (Kassa), 1814.

²⁰ Sztripszky helyes magyarázatot adott. Vö. KISS LAJOS: FNESz. Bp. 1988⁴ 572.

²¹ Sztripszky erről részletesebben ír az Egyházi schematizmusaink és a helységnevek (Zorja – Hajnal. III. Ungvár, 1943. 206–228) c. cikkének 215–216 oldalán.

²² A Hársfalva név az 1845. évi munkács-egyházmegyei schematizmusban jelenik meg először. Adatszolgáltató s talán névadó Nelipina-Hársfalva parókusa: Legeza Atanáz.

²³ Murányi Miklós püspöki titkár (1911–1979). Vö. BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Ungvár–Budapest, 1994. 75–77.

²⁴ Sztojka Sándor (1890–1943) munkácsi püspök. Vö. ILNICZKY SÁNDOR: †.Sándor püspök. Zorja – Hajnal. III. Ungvár, 1943. 564–569.

²⁵ A levél ruszin nyelvű befejező részének jelentése: Adjon az Isten Neked és neki egészséget! A te Hiadorod.

²⁶ A latin szöveg jelentése: anyakönyvet 1804-től vezetnek, iskola nincs lélekszám – az anyaegyházban 568; az 1813-ban épült fatemplommal bíró leányegyházban Bisztrán 342; Rudavec filiában 214; Kusbijban pedig 123 lélek.

²⁷ Jelentése: Sztripszky Mihály. Köblérben parochus, a kántortanító itt Szembery Mihály, iskolás gyermekek száma 12; a gajdosi filiában Derevjánka Mihály a tanító, iskolás gyermekek száma: 5.